

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Kent Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme¹

*

Merve Tosun²

ORCID: 0000-0002-5915-7454

Zeynep Hiçdurmaz³

ORCID: 0000-0002-8695-8484

Öz

Kent hakkı en genel anlamıyla, tüm bireylerin kentsel mekânı eşit ve etkin olarak kullanımlarını ve bu mekâna katılımlarını ifade eder. Ancak toplumsal cinsiyet bakış açısıyla kent, eril bir zihniyetle biçimlendirilmiştir. Bu yapı içinde kadınlar, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerden ötürü kentte eşit bir biçimde var olamamaktadırlar. Bu nedenle kenti sosyolojik olarak anlamak için toplumsal cinsiyet bağlamında ele almak gerekir. Bu araştırmanın amacı, kadınların kent hakkını toplumsal cinsiyet perspektifinde değerlendirmektir. Bu doğrultuda, toplumsal cinsiyet ve kent hakkı iki önemli kavram olarak çalışmanın merkezinde yer almaktadır. İki kavram üzerine yapılan literatür incelemesi ışığında kadınların kentsel mekânlara katılımları ele alınmıştır. Sonuç olarak, iktidar ilişkilerini yansıtan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik, sosyal ve kültürel bir mekân olarak kentlerde var olduğunu ve kamusal alanda daha fazla yer almalarına karşın kadınların, kamusal-özel alan ayrımının cinsiyetçi doğası ve eril egemen kentteki güvenlik sorunları nedeniyle kent haklarını sınırlı olarak kullanabildiklerini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, hukuksal bir zeminde kentsel planlamanın yarattığı olanaklar ve yerel yönetimlerin uygulamaları, kentlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yoluyla sadece kadın haklarının değil insan haklarının da tesisi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent mekânı, toplumsal cinsiyet, kent hakkı, kadın.

¹ Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Hiçdurmaz danışmanlığında Merve Tosun tarafından hazırlanmakta olan "Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kentsel Mekânda Kadınların Deneyimleri ve Kent Hakkı: Bursa İli Üzerine Nitel Çalışma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, E-mail: tsnmerv@gmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, E-mail: zeynep.demirci@dpu.edu.tr

An Evaluation of Women's Right to the City in the Context of Gender

*

Merve Tosun⁴

ORCID: 0000-0002-5915-7454

Zeynep Hiçdurmaz⁵

ORCID: 0000-0002-8695-8484

Abstract

The right to the city refers to the equal and effective use and participation of all individuals in urban space. However, in terms of gender, the city has a masculine structure. Within this structure, women cannot exist equally in the city due to gender-based inequalities. It is necessary to consider the city sociologically in a gender context. This research aims to evaluate women's right to the city from a gender perspective. Gender and the right to the city are the two basic concepts of the study. Based on the literature review on two concepts, the participation of women in urban spaces are discussed. As a result, it can be said that gender inequality reflecting power relations exists in cities as an economic, social, and cultural space, and although women are more involved in the public sphere, they use their city rights in a limited way due to the sexist nature of the public-private space distinction and security problems in the masculine-dominant city. In this context, urban planning and the practices of local governments on a legal basis are of great importance in terms of establishing not only women's rights but also human rights by ensuring gender equality in cities.

Keywords: *Urban space, gender, right to the city, women.*

⁴ Graduate Student, Kütahya Dumlupınar University, E-mail: tsnmerv@gmail.com

⁵ Assist. Prof., Kütahya Dumlupınar University, E-mail: zeynep.demirci@dpu.edu.tr

Giriş

Geçmişten günümüze toplumsal ve ekonomik gelişmeler, insanların kent mekânlarındaki eylemlerini etkilemiştir. Mekânsal etki bakımından tartışılacak en önemli unsurlardan biri toplumsal cinsiyettir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları farklı tanımlara sahiptir. Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine vurgu yapan demografik bir yapıyı ifade eder (Dökmen, 2015, s. 20). Türk Dil Kurumu sözlükleri (2019) cinsiyeti, farklı üreme görevleri olan dişi ve erkek olarak yaratılan bireyler olarak tanımlar. Toplum ise, *“ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik ve kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup”* olarak ifade edilir (Marshall, 2005, s. 732). Buradan yola çıkarak toplumsal cinsiyet kavramı, toplum yapısı içinde, erkeklere ve kadınlara kültür öğeleri temelinde yüklenen anlam ve beklentileri içerir (Dökmen, 2015, s. 20). Bu doğrultuda, toplumsal cinsiyetin kültürel ve tarihsel öğelerden beslendiği söylenebilir (Chanter, 2019, s. 14). Kadınla erkek arasındaki biyolojik ayrım, kültürel olarak cinsiyet rollerinde büyük farklılıkların oluşmasına neden olmuştur (Oakley, 1985, s. 158). Dolayısıyla toplum içinde bireyler arasındaki farkı belirleyen temel unsurun, biyolojik özelliklerin değil, her bir grup üyesinin sahip olduğu sosyal deneyimleri olduğunu söylemek mümkündür (Goffman, 1977, s. 303).

Toplumsal cinsiyet, kadınların ve erkeklerin toplumsal alanlardaki rollerinin temsilinde belirleyici bir işleve sahiptir. Toplumsal alandaki rollerin toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisine bakıldığında, bireyin dişi veya erkek oluşunun temsil ettiği rolü belirlediği görülür (Vatandaş, 2011, s. 34). Marshall (2005, s. 100)'ın tanımına göre cinsiyetlere özgü roller, kadınların ve erkeklerin davranış kalıplarını, onlardan beklenen görevleri ifade etmektedir. Bu roller, toplumsallaşma ve içselleştirme eylemleri aracılığıyla öğrenilebilen bir karakter taşır (Connell, 1998, s. 79). Kadınların çoğunun ev işi yapmaları, erkeklerin ise yaşamlarının evin dışındaki kentsel mekânlarda geçmesi, kalıplaşmış cinsiyet rollerine ve öğrenilen davranışlara örnektir (Marshall, 2005, s. 100-101). Böylece kadınlar ve erkekler, kentsel mekânda toplumsallaşma ile rollerini üretmekte ve toplumsal aktarım mekanizmalarıyla sonraki kuşaklara iletmektedirler.

Başta ekonomik nedenlerle giderek daha fazla sayıda bireyin kentlerde yaşamaya başlaması, kent toplumunu tartışmalı bir zeminde önemli kılar. Kentsel alan, kent yönetim birimlerinin sorumlu olduğu, kırsal özelliğini kaybetmeye başlayan geniş bir alanı ifade eder (Keleş, 1980, s. 68). Bu alan, sanayileşmenin başladığı modern bir yapıyı tanımlar. Bu yapıda, kentsel alanlar,

toplumsal cinsiyet rollerinin somutlaştığı, evdeki rollerin kamusal alana yansdığı ve bu nedenle ekonomik ve sosyal olarak eşitsizliğin mekânları olarak ortaya çıkar. Kent hakkı tartışmalarının merkezinde de kent mekânının kullanımındaki bu sınırlılık yatar. Bu sınırlılık aynı zamanda tam olarak kentlileşebilmeyi de olanaksız kılar. Kente özgü davranış geliştirme, diğer bir ifadeyle kentleşme, kentsel mekâna katılımı ve kentin sunduğu olanaklardan yararlanabilmeyi içerir (Ertan Akkoyunlu, 2008, s. 134). Bu yönüyle, kadınların kent hakkını kullanamaması, kentlileşmeyi sorunsal bir çerçeveye oturtur.

Kentsel mekânda kadınların mevcut konumları ve kamusal alanlarda karşılaştıkları zorluklar, toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınması gereken bir sorundur. Modern toplumlarda, kadınların ve erkeklerin toplumsal rollerinin farklılaştığı, kadınların erkeklere oranla daha düşük statüde ve güçte oldukları, kadınların kamusal alanı kullanımının kısıtlandığı ve mevcut yaşamlarının ev işlerinin etrafında toplandığı bir yapı hâkimdir (Goffman, 1977, s. 306). Kadının ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal alanda kente etkin bir şekilde katılım gösterememesi, cinsiyet rollerinin bir yansıması olarak kent ve toplum arasındaki ilişkiselliği göstermektedir.

Eril ideoloji tarafından oluşturulan kentsel yapı, kadınların kent hakkını yeteri kadar dikkate alan eşitlikçi bir özelliğe sahip olmamıştır. Bu durum, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin kentsel mekânda da var olduğunu gösterir. Çalışmada, kadınların kent mekânını kullanımında karşılaştıkları sorunların kent hakkı üzerinden ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede iki temel kavram olarak toplumsal cinsiyet ve kent hakkı, çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Kadın ve kent ilişkisinde toplumsal cinsiyet temel bir yorumlama çerçevesi sunduğundan, bu çalışmada ilk olarak toplumsal cinsiyet ele alınarak ardından kadınların kent mekânını kullanımları ve kentteki görünürlükleri üzerinden kent hakkı temelinde bir değerlendirme yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla kent mekânı, eleştirel bir perspektifle yorumlanmıştır.

Toplumsal Cinsiyet

1970'li yıllarda cinsiyetler arasındaki farklılıkların sadece biyolojik zeminde açıklanamayacağı, kültürel olarak birçok farklılığın olduğu fikri cinsiyetin daha geniş perspektifte araştırma konusu haline gelmesini sağlamıştır (Marshall, 2005, s. 98). Dolayısıyla kadın ve erkeğin biyolojik anlamına vurgu yapan cinsiyet, kültürel ve tarihi unsurlarla beslenerek toplumsal alanda incelenmeye başlamıştır. Böylece toplumsal cinsiyet, cinsiyetlerin toplumsal anlamına vurgu yapan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Marshall, 2005).

Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetin biyolojik özelliklerinden öte cinsler arasındaki ilişkilerin toplumsal anlamlarına odaklanır (Sancar, 2009, s. 116).

Giddens (2012, s. 505)'ın yapmış olduğu tanıma göre, toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklara odaklanır. Toplumsal cinsiyet, toplumun içinde bulunduğu kültürel ve tarihsel yapı taşlarından beslenir (Chanter, 2019, s. 14). Bireyler, tarihsel yapı içinde mevcut toplumsal cinsiyet kodlarına uyum sağlar, gerektiğinde de yeni kodlar yaratır (Chanter, 2019). Toplumsal hayata bakıldığında bu kodlar, her bir bireyin sahip olduğu sosyal deneyimlerini ortaya çıkarır (Goffman, 1977, s. 303). Sosyal deneyimler, kültürel farklılığın belirleyiciliğine vurgu yapar. Kültürel yapı içerisinde üretilen toplumsal cinsiyet rolleri aynı zamanda bireyin sosyal deneyimlerini de biçimlendirir.

Cinsiyetlerin sahip oldukları toplumsal roller; yaş, statü, etnisite, ırk ve içinde buldukları sosyal konuma göre farklılıklar gösterebilir. Kadınların ve erkeklerin rol farklılıkları incelenirken ortaya çıkan toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, gerçekleştirdikleri eylemleri birbirinden ayırmanın ve farklılaşmanın altında yatan etkenlere ışık tutar (Moser, 1993, s. 29). Toplum, bireylerden biyolojik özelliklerine göre davranmalarını bekler, rollere ilişkin iş bölümü de bu bağlamda biyolojik temelli bir eylem olarak karşımıza çıkar (Giddens, 2012, s. 506). Bu durum, biyolojik özellikleri toplumsal hale getirir. İş bölümü, Parsons ve Bales (1956, s. 321)'e göre, kadınların doğuştan sahip olduğu dışavurumsal rolleri ve erkeklerin araçsal rollerine göre belirlenir. Bu roller, cinsel kimliklerine uygun olarak davranışlar geliştirmelerini sağlar. Örneğin, kadının ev ve çocuk bakımından sorumlu tutulması, erkeğin ise ekonomik olarak eve katkı sağlaması cinsiyet rollerine birer örnektir (Parsons ve Bales, 1956, s. 321-324). Dolayısıyla Parsons ve Bales (1956), cinsiyetlerin doğaları gereği bu tür sorumlulukları ve eylemleri olduğunu kabul etmiştir. Bu tür sosyal roller, kadınların çocukların birincil bakıcısı olmalarından dolayı, çocuk bakıcılığı türündeki işlerde çalışmalarına, erkeklerin ise aileye bakma noktasında birincil konumda olmalarından dolayı fiziksel güç ve liderlik becerileri gerektiren işlerde yer almalarına neden olur (Eagly ve Wood, 2016). Bu iş bölümü, toplumsallaşma ve toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumu yoluyla desteklenir. Ev ortamında gerçekleşen iş bölümünde; hane halkı üyeleri, ev işlerini ve çocuk bakımını yapmalarının yanında toplumsal cinsiyeti de “yapmaktadırlar” (Berk, 1985, s. 201). Burada toplumsal cinsiyeti “yapmaktan” kastedilen, ev içinde ortaya konan emeğin, toplumsal cinsiyetin ortak üretimiyle gerçekleşmesidir. Bu durum ise, ev işiyle kadınlar meşgul

olurken erkeklerin meşgul olmaması, her birinin temel biyolojik doğalarını kullanmaları ve sergilemeleri anlamına gelir (West ve Zimmerman, 1987, s. 144).

Aile içinde biyolojik bir özellik gösteren üreme rolü, biyolojik anlamının dışında iş gücünün sürdürülmesi ve yeniden üretilmesi için gerekli olan çocuk doğurma, çocuk yetiştirme sorumluluklarını ve kadınların ev içi görevlerini içerir (Moser, 1993, s. 29). Bu durum, kadının ev içindeki tüm üretici işleri üstlenmesi anlamına gelir. Bahsedilen ev ideolojisi, ev içi alanın kadının yeri olarak tanımlanmasını kesinleştirir ve kadınların ev dışında ücretli olarak çalışmaları dahi birincil uğraşlarının eş ve annelik olduğunu gösterir (Moser, 1993, s. 30). Toplumsal cinsiyetin bu eşitsiz yapısı, rollerin toplumsal karşılığını tartışmaya açar. Bu tartışmada kadının kamusal alanla kurduğu ilişki önemli bir yer tutar. Bu açıdan cinsiyet rollerinin görünür olduğu kent mekânı, kent hakkı bağlamında incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkar.

Kent Hakkı ve Toplumsal Mekândaki Varlığı

Kent kavramı Keleş (1980, s. 67) tarafından, toplumun barınma, çalışma, eğlenme, öğrenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, sürekli gelişen bir yerleşim birimi olarak tanımlanır. Kent bu yönüyle, her zaman eskinin üzerine katmanlaşarak yeni bir oluşum gösterir (Jarvis, Kantor ve Cloke, 2012, s. 46). Kentsel yaşam biçimleri ise sosyolojik bağlamda birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilerin aldığı, akrabalık bağlarının zayıfladığı, ailenin öneminin azaldığı, tarımsal iş gücünün az olduğu ve geleneksel toplumsal dayanışmanın zayıfladığı mekânları ifade eder (Keleş, 1980, s. 67; Wirth, 2002, s. 87). Kent, yönetsel, demografik, ekonomik ve sosyolojik ölçütlere göre tanımlanmıştır (Keleş, 2006, s. 107-109): Yönetsel olarak belediye sınırları için yer alması, demografik açıdan belli bir nüfus düzeyini aşmış olması, ekonomik açıdan tarım dışı faaliyetlerin olması, sosyolojik açıdan ise heterojen bir nüfus, iş bölümü ve uzmanlaşmanın varlığı kenti tanımlamaktadır. Bu yönüyle kent, ekonomik örgütlenmesinin yanında bu örgütlenmenin eşlik ettiği sosyal ve kültürel bir yapıya da işaret etmektedir. Para ekonomisinin merkezi olan metropol, aynı zamanda bireyselleşmeyle ve rasyonellikle özdeşleşmiş ve kendine özgü bir yaşam tarzıyla karakterize mekânlardır (Simmel, 2000). Böylece, kent, ekonomik ve sosyal bir gerçeklik olarak kendi birey tipini de üretir.

Şehir ve kenti farklı anlamlarda kullanan Lefebvre (2015, s. 8), kent toplumu sanayileşmeden doğan toplum olarak tanımlar. Kent toplumu yerine kullandığı kent terimi, kapitalist üretim tarzıyla biçimlenen ancak sadece üretimin yapıldığı değil bizzat mekânın kendisinin de üretildiği yerler olarak

karşımıza çıkar. Kent, kırsal alanı tahakkümü altına alan, onu dönüştüren bir niteliktedir. Lefebvre'in yapmış olduğu bu ayrım, şehir hakkını ele alırken önemli olmaktadır. Şehir ve kent birbirleri yerine kullanılan terimler olmasına karşın, Lefebvre'in şehir hakkı teriminde işaret ettiği mücadele unsurlarıyla kent hakkının içerdiği aynı şeyler değildir. Şehir hakkı, kapitalist üretimin şehirlerdeki hegemonyasından kurtulmaya yönelik kolektif bir mücadeleyi vurgular. Bu yönüyle şehir hakkı; özgürlük, toplumsallık içinde bireyselleşme, barınma, katılım ve sahiplenme haklarının tümünü kapsayan üstün bir hak biçimidir (Lefebvre, 2018, s. 151). Şehri, her türden ve sınıftan insanın sürekli değişen, gelip geçici ve ortak bir yaşantıyı ürettiği mekân olarak tanımlayan Harvey (2013, s. 117), benzer şekilde şehir hakkını kolektif bir hak olarak tanımlar. Kentteki gündelik yaşamın içinde tüm üretim yapan toplumsal grupları kapsayan şehir hakkı, yoksulluğu, eşitsizliği ve çevresel zararları giderecek bir model üzerinden şehri yeniden inşa etmektir (Harvey, 2013, s. 197). Bu yönüyle şehir hakkı, kolektif bir güçle şehri değiştirme ve yeniden oluşturma hakkıdır. Bu açıdan şehir hakkı tartışmalarında mekân ve kapitalizm ilişkisi önemli bir çerçeve sunmaktadır. Üretim şekillerinden ve ilişkilerinden bağımsız olmayan mekân, burjuvazinin hâkim olduğu toplumda kapitalizm mekânını karşımıza çıkarır (Lefebvre, 2014, s. 148). Kent hakkı ise, tam anlamıyla kapitalizmin hegemonik gücünü bertaraf eden ve doğrudan kenti değiştirmeye yönelik kolektif bir mücadeleye göndermede bulunmaz. Fenster (2005, s. 219)'a göre kent hakkı iki temel hakkı içerir: Kenti kullanım ve kente katılım hakkı. Kullanım hakkı, halkın gündelik hayatlarında kentsel alandaki haklarını –yaşama, çalışma, temsil etme vb., tam ve eksiksiz bir şekilde kullanmalarını ifade eder. Katılım hakkı ise, kent sakinlerinin kent mekânının üretiminde –devlet, sermaye ya da başka bir ölçekte, merkezi bir rol almasıdır. Bu hakların gerçekleşme düzeyi, aynı zamanda kentsel yaşam kalitesini belirler. Kentsel yaşam kalitesi, kentin sunduğu tüm fırsatlardan örgütler ve gruplar içinde yaşayan insanların eşit olarak faydalanmalarını, eğitim, sanat, kültür ve siyasal süreçlere etkin olarak katılabilme olanaklarını ifade eder (Geray, 1998, s. 327). Bu bağlamda kent hakkı; kentsel hayatın içeriğini, kalitesini ve düzeyini ilgilendirir (Ertan Akkoyunlu, 2008, s. 139). Çağdaş toplumsal gereksinimler karşısında kente katılım ve kenti kullanım hakkı, kentlerin gelişme ve yeniden yapılanma süreçlerinde önemli bir yer tutar.

Kentli haklarının hayata geçirilmesinin üç farklı yönünden bahsedilebilir (Tekeli, 2001, s. 180): Birincisi, kentte yaşayanların kentli haklarının zarar görmemesi için bu hakların savunulmasıdır. İkincisi, kentli haklarının, kentlilerce geliştirilebilir bir nitelikte olmasıdır. Üçüncüsü ise bu hakların, halkın

devletten istemesi yoluyla gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla kent hakkının sağlıklı bir şekilde yerleşebilmesi, devletin ve halkın birlikte hareket etmesini gerektirir. Bu doğrultuda, halkın kentin gelişme sürecine uygun olarak haklarını kullanmasına yönelik hak talep etme noktasında belli bir özgürlük alanına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kentteki mevcut ekonomik ve kültürel farklılıkların içinde, sosyal eşitliğin gerçekleşmesi ideali, kent hakkı konusunu gündeme getirmiştir. Kentler, Avrupa Birliği tarafından sosyal eşitliğin tesisi noktasında bir aktör olarak kabul edilmiştir (Fedeli, 2014, s. 71). Farklı etnik kökene, milliyete ve cinsiyete sahip insanların aynı kentsel mekânı, eşit bir şekilde kullanarak kente uyum sağlamalarıyla kent hakkı tam olarak hayata geçmiş olur (Fenster, 2005, s. 225). Ancak bütün toplumsal grupların kent haklarından eşit ve özgür bir biçimde faydalanamadıkları görülür. Öner ve Osmanoğulları (2017)'nin beş kentli işçinin kentli haklarını araştırmak üzere yapmış oldukları görüşmelerden elde edilen verilere göre; katılımçılar, gündelik hayattaki ulaşım, çevresel sorunlar, güvenlik ve iş hayatlarındaki şartların iyileştirilmesini istemektedirler. Ayrıca, kent haklarının kazanılmasında bireysel mücadelenin olması gerektiğini düşünen katılımçılar, kentli haklarını gerçekleşmesi zor bir ütopya olarak tanımlarken; kolektif mücadeleden yana olanlar ise şehir hakkı taleplerini ulaşılabilir bir hedef olarak görmektedirler (Öner ve Osmanoğulları, 2017, s. 96-97). Dolayısıyla kolektif bir eylemsellik, hakların kazanılmasında iyimser bir bakışı ortaya çıkarmaktadır.

Kent hakkı, en temelde insan hakkıyla ilişkilidir. İnsan hakları, her ırktan, milletten, dilden, dinden ve cinsiyetten insanların ayrımcılığa maruz kalmadan, haklarından eşit olarak faydalanmalarına vurgu yapar. 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, insan haklarının tanınması, kavranması ve korunması noktasında atılan ilk önemli adımdır (Aybay, 2006, s. 7). İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne göre yaşamak, özgürlük, güvenlik her insanın hakkıdır ve saygı gösterilmelidir. Kentli haklarının cinsiyet, ırk, din ve sınıf ayrımcılığı oluşturmadan hayata geçirilmesi ve uygulanması, bu bağlamda insan haklarının oluşması için önemlidir (Karasu, 2008, s. 40-41). Ayrıca, kentte sosyal adaletin sağlanması da şiddet ve yıldırma korkusu olmadan insan haklarına saygıyı gerektirir (Asteria, Jap ve Utari, 2020, s. 200). Kentsel mekânda tüm bireylerin bir yaşam tehdidi olmadan özgürce var olabilmesi, insan haklarının kentlerde somutlaşmış bir görünümünü verir.

Kent hakkı tartışmasında ulus-üstü kuruluşların yerel yönetim vurgusu önemli bir yere sahiptir. 1985 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, kentli haklarının uygulanması konusunda önemlidir (Karasu, 2008, s. 42). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (2021, s. 11), vatandaşların kamu işlerinin sevk ve idaresine katılımını demokratik bir ilke olarak benimser. Halkın kentlere katılımı, kent planlanması ve kentlerdeki ekonomik kalkınmanın sağlanması, 1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı bağlamında vurgulanan konulardandır (Karasu, 2008, s. 40). Avrupa Kentsel Şartı'na göre ideal kentin özelliklerinden biri, kentli haklarının korunmasıdır (Karasu, 2008, s. 43). Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından 2008 yılında kabul edilen, Avrupa Kentsel Şartı II, yeni model kentlilik için oluşturulan bir manifestodur. Kentsel mekânın önemini yeniden vurgulayan şart, Avrupa kentlerini vatandaşlara ait olan, gelecek nesillere aktarılması gereken sosyal, ekonomik ve kültürel bir varlık olarak tanımlar (Council of Europe, 2008, s. 17-34). Vatandaşlar kamusal alanlara özgürce katılmalı, haklarını kullanmalı, kentlerde daha fazla demokrasi, sürdürülebilirlik ve dayanışma olmalıdır. Burada, siyasi alandaki ilkelere yoğunlaşıldığı ve kent haklarının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için topluma önem veren stratejilerin hayata geçirildiği görülmektedir.

Yerel yönetimler ile özerklik ve katılım birbirlerini tamamlayan kavramları ifade eder (Pektaş ve Akın, 2010, s. 38). Kentli haklarının geliştirilmesinde, yerel hizmetlerin uygulamalarının artmasında, sosyal, kültürel, ekonomik fırsatların oluşturulmasında ve aktif yurttaşlık katılımının teşvikinde yerel yönetimlerin önemli bir payı vardır (Karasu, 2008, s. 41-43). Yerel yönetimlerin en önemli görevlerinden biri kamusal hizmetlerin yurttaşların ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi sağlamaktır (Özel, 2003, s. 204-205). Bu bağlamda yerel yönetim, yurttaşların kente katılım ve kullanım hakkının icrasında önemli bir etkiye sahiptir. Yerel yöneticilerin çalışmalarının bir göstergesi olan kentli haklarının gerçekleşme seviyesi, kentsel yaşam kalitesinin artmasını ve kentli haklarının etkin olarak uygulanmasını güvence altına alır (Karasu, 2008, s. 41-44). Bu doğrultuda ideal kent, belediyeler, merkezi, yerel idareler, özel, kamu sektörü ve halkın ortak kararıyla hareket eden bir kenttir. Kentlilerin haklarını ihlal eden durumları ortadan kaldırmakla yükümlü olan kent yöneticileri, bu doğrultuda iyileştirici, engelleyici ve eğitici nitelikli önlemler alarak sosyalleştirme görevini üstlenmelidir (Tekeli, 2001, s. 182).

Kent hakkı kapsamına giren haklar, halkın etkin ve eşit bir şekilde kenti kullanım ve kente katılım konusunu ortaya çıkarır. Bu yönüyle kentler, yurttaşlar tarafından kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirilebilen bir karakter taşır (Wisnes, 2021). Lefebvre (2018, s. 100)'ye göre, kent; kentsel sorunları,

kent hakkı ve kent toplumunun maddi ve manevi olarak gelişmesini önemseyen bir stratejiyi benimsemelidir. Aksi durumda kent haklarından faydalanamayan ve kentsel yaşamla bütünleşemeyen insanlarda kimliksizleşme ve kimlik sorunlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır (Geray, 1998, s. 330-331). Bütünleşme için ise, kentteki kadınların ve erkeklerin kentli haklarından tam ve eşit faydalanmaları sağlanmalıdır. Anayasa tarafından belirtilen kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu ilkesi (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde 10), devlete de bir sorumluluk yüklemektedir. Bu konuda yapılacak tüm uygulamalar, kadınlarla erkeklerin kente eşit katılımının sağlanması noktasında önem arz etmektedir. Eşitlik temelinde kentli haklarını güvence altına alan kent, ideal bir kenttir. İdeal kentin varlığı, kentli haklarının ve kente katılımın cinsiyetler arası eşitlik çerçevesinde gerçekleştiği bir toplumsal yapı içinde mümkündür.

Kentte Toplumsal Cinsiyet ve Kadınların Kent Hakkı

Cinsiyete dayalı hiçbir ayrımcılığın olmadığı, fırsatlara ve kaynaklara eşit erişim hakkını ifade eden bir kavram olarak toplumsal cinsiyet eşitliği (World Health Organization [WHO], 1998, s. 10), kent hayatında önemli bir yer teşkil eder. Kent, karşılaşmaların, eşzamanlılığın, iletişimin, arzunun, normallerin, farklılıkların, dengesizliklerin ve kısıtlamaların olduğu bir yerdir (Lefebvre, 2018). Kent, aynı zamanda sokaklardaki ilan panolarıyla, vitrinleriyle, kaldırımlardaki insanların giyim tarzı, duruşu, konuşma şekilleriyle erkeklik ve kadınlık biçimlerinin sergilendiği yerlerdir (Connell, 1998, s. 182). Bu heterojen yapı içinde, cinsiyetlerin kentsel mekândaki görünürlükleri dikkat çeker. Farklı ihtiyaçlara göre düzenlenen kentsel mekânda hâkim olan cinsiyetlere özgü alanlar ve yapılar bulunur. Feminist akademisyenler, kentteki kadınların hangi şartlar altında özgür oldukları konusunda hemfikir olmasalar da kadınların haklarını kullanamamasının kentin derinliklerine kadar ulaştığı ve kadınlarla erkeklerin kentsel deneyimlerinin normlar ve beklentiler vasıtasıyla farklılaştığı konusunda hemfikirdirler (Peake, 2017, s. 87). Kentsel mekân sınırları her zaman cinsiyete göre belirlenmese de hegemonik erkekliğin normalleşmesi, kent deneyiminin, yasal engellerden şiddet tehdidine, normal olan algısının oluşumundan yaftalamaya kadar eşitsizlik temelinde oluşmasına neden olur (Jarvis vd., 2012, s. 31). Kadınların kullanım bakımından kent hakkının toplumsal cinsiyetle ilgisi iki temel alanda somutlaşır. Bunlar; kamusal alan-özel alan ayrımı ve eril egemen kentte güvenlik sorunudur.

Kamusal Alan-Özel Alan

Cinsiyet, belirli bir cinsel organa sahip olmanın yanında giyim, meslek, sosyalleşme ve kişiliğin bir işlevini ifade eder (Oakley, 1985, s. 158). Cinsiyetle sosyal davranış arasında doğrudan bir ilişki olduğu için toplum, bireylerin toplumsallaşma süreçlerindeki davranışlarını toplumsal cinsiyete göre inşa eder (Vatandaş, 2011, s. 44). Bu yönüyle kentsel gündelik hayattaki toplumsal pratikler, büyük ölçüde cinsiyet rolleri tarafından belirlenir. Bu tartışmada bölünmüş kent kavramı önemlidir. Mackenzie'ye göre (2002, s. 260), feministler, mekânsal sorunların toplumsal kökenlerini bölünmüş kent üzerinden ele almışlardır. Bölünmüş kent, cinsiyet temelinde mekânsal bir ayrışmayı ifade eder. Buna göre, erkekler, kamusal ve ekonomik, kadınlar özel ve toplumsal mekânla özdeşleşmiştir (Wekerle vd., 1980; akt. Mackenzie, 2002, s. 260). Bu ayrışma aynı zamanda modern kapitalist toplumun temelini oluşturur. Bu bölünmüşlük, kadınların kentle ilişkisini sınırlandırmaktadır. Çekirdek ailenin toplumsal işlevinin devamlılığını sağlayan toplumsal cinsiyet, kadının konumu bağlamında tartışmaların odağında yer almıştır (Stacey ve Thorne, 1985, s. 307). Özel alanda var olan patriarkal güç ilişkileriyle karakterize olan toplumsal cinsiyet, açık ya da örtülü olarak kadınların kamusal alanı kullanmalarını etkiler (Fenster, 2005, s. 222). Cinsiyet rolleri tarafından belirlenen ev işlerinin paylaşımına bağlı olarak kadınlar mekânı sıklıkla alışveriş yapmak, çocuklarını okula ya da hastaneye götürmek, ailevi görevlerini yerine getirmek için kullanır. Ataerkil sistemin rol ve sorumluluklarını içinde barındıran kent, kadını denetim altına alır. Toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği kentte, kadınların, ihtiyaçlarının dikkate alınmadığı ve mekânsal alanlardaki olanaklardan uzak tutularak toplumda var oldukları görülür (Alkan, 2020, s. 23). Rollerin eşitsiz dağılımı, kadınların kentsel aktivitelerini kısıtlar. Mekânsal alanlarda pasif konumda olan kadınlar, sosyal ve ekonomik olarak yoksullaşır. Dolayısıyla kent, eşitsizliğin arttığı, yoksulluğun kadınlaştığı ve toplumsal cinsiyete dayalı güvensizliklerin olduğu bir alana dönüşür (Peake, 2017, s. 90).

Mekân ve toplumsal cinsiyet olgusu arasında bir ilişki söz konusudur. Çocuk sahibi kadınlar için kreşlerin ve anaokulların bulunduğu mekânlar, iş yeri seçimlerini ve yerleşimlerini doğrudan etkiler (Mackenzie, 2002; Wekerle, 1980, s. 206). Çünkü kadınlar, iş yerlerine ve evlerine yakın çocuk bakım merkezlerini tercih ederler. Kadınların kentsel mekânlarda kullanmayı en çok tercih ettikleri pazar alanları ve alışveriş merkezleri, onların sosyalleşmelerini sağlayarak sosyal haklarını kullanmalarına imkân tanır (Alkan, 2020, s. 22). Dolayısıyla pazar alanları cinsiyet yüklü, geleneksel alışveriş

tarzlarını yansıtır. Çocuk parkları ve okul bahçeleri de kadınların sosyalleştikleri alanları oluşturur.

Kadınların yaşamlarının değişmesiyle, kaynak ihtiyaçları ve kaynakları kullanım biçimleri de değişmiş, bu durum, alışlageldik toplumsal cinsiyet ilişkilerini de dönüştürmüştür (Mackenzie, 2002, s. 262). Farklı şekillerde ekonominin hem üretim hem de tüketim işlevinde yer alan kadınlar, kent çevresini de yeniden yapılandırmışlardır. Ücretli kadın emeğinin artmasıyla cinsiyet rolleri de değişime uğramış ve kadının kentteki sosyal konumu değişmiştir (Eagly ve Diekman, 2003, s. 104-106). Ev mekânındaki cinsiyet rolleri değişimi, bu yönüyle kente de yansır. Kadının ve erkeğin ev içinde benzer sorumlulukları üstlenmesi, kentteki rol benzerliklerini ortaya çıkarır. Dolayısıyla kadınların kentle olan ilişkisi evde başlar. Kadınların iş hayatına girmesiyle kayıt dışı veya ücretsiz olarak çalıştıkları ev gibi mekânlardaki görünmeyen emekleri azalır (Russell, 2022, s. 98-99). Çetin ve Türkün (2022, s. 109-115)'ün kadınların iş gücüne katılmalarının kamusal mekândaki görünürlükleri üzerine etkisini inceledikleri çalışmada; eşit işe eşit ücret almalarının kadınların özgüvenlerini geliştirdiğini, çalışmalarının ev dışındaki haklarını fark etmelerini, kamusal alanda daha fazla görünür olmalarını ve cinsiyet eşitliği için temel stratejilerin oluşumunu sağladığını ortaya koymuştur. Değişmeyle birlikte ortaya çıkan rol eşitliği, kadınların ve erkeklerin kentli haklarını eşit olarak gerçekleştirmelerine olanak tanır. Ancak bu olanak, kentsel tasarım yetersizliğinden dolayı tam anlamıyla gerçekleşemez. Kadınlarla erkeklerin kente eşit olarak katılımı sağlandığında ve kadın hakları güvence altına alındığında cinsiyet eşitliğinin mümkün olacağı bir "kadın dostu kent" tasarımı ortaya çıkar (Chang, Choi, An ve Chung, 2022, s. 3). Bu tasarım, kentsel mekânda kadın haklarının varlığını sorgulamakta ve cinsiyet bağlamında hak temelli eşitlik vurgusu yapmaktadır.

Güvenlik Sorunu

Kentler, bireyin, biçimsel ve örgütlenmiş gruplar aracılığıyla kişiliğini geliştirdiği, statü kazandığı ve eylemlerini sürdürdüğü mekânlardır (Wirth, 2002, s. 104). Kentli kültür ortamlarının, erkeklerin kendi seçtikleri hayatı yaşama fırsatı vermesine karşın (Sancar, 2009, s. 309), kentsel eril mekânlarda kadınların rahatça dolaşması, geçmişte olduğu gibi bugün de toplum tarafından kısıtlanmaktadır (Alkan, 2000, s. 85). Eski Yunan toplumlarında kadınlar eğlence mekânlarında rahatça bulunurken, kentin yönetimi ve kente ilişkin önemli kararların alındığı mekânlarda yer almamaktaydılar. Kentsel mekân kısıtlamaları, modernleşmeyle değişime uğramış olsa da kadınlar, biyolojik

cinsiyetlerinden dolayı kentsel haklarından eşit olarak faydalanamamaktadır. Kentler, temelde eril bir zihniyetle inşa edilmiştir. Connell (1998, s. 181)' a göre, kentteki sokakların tamamı erkeklere ait bir oluşumdur. Mekânı farklı şekilde deneyimleyen cinsiyetler arasında kadınlar, güvenlik merkezli bir kent deneyimine sahiptir (Carvalho, 2021, s. 33). Sokaklar, kadınlar üzerinde cinsel anlamda bir tehdit oluşturmaktadır. Kadınların çoğu erkeklerin egemenliği ve denetimi altında olan kentsel mekânlarda güvenliklerinden endişe etmektedirler (Fenster, 2005). Tanıdıkları mahallede ve evlerine yakın olan alanlarda kendilerini daha güvende hissetmektedirler. Connell (1998, s. 182)'a göre şehir merkezinde kadınlar, hava karardıktan sonra nadiren dışarı çıkarlar çünkü geç vakitlerde sokaklar, erkeklerin yoğunlukta olduğu mekânlardır. Sokaklardaki ve duraklardaki ışıktandırmaların yetersizliği, mahallelerin yetersiz kamera sistemleriyle donatılması, kadınların eylemlerini sınırlandırarak onları dezavantajlı konuma sokar. Bu tür alanlar, olası bir cinsel istismarda kör noktalar oluşturarak kadınların haklarını aramalarını engeller. Bu durum, kadınların gece vakitlerinde evle ilişkilendirilmelerini, ev mekânında üretim ve tüketim faaliyetlerini gerçekleştirmelerini zorunlu kılar. Ayrıca kadınlar alışveriş yapmak, gezmek veya parka gitmek için genelde evlerinin yakınlarındaki mekânları kullanırlar. Bu alanların evlerine yakınlığı, kadınların kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlar. Böyle bir kentsel yapı, cinsiyetlerin sosyal olanaklardan özgür ve eşit olarak yararlanmalarını engelleyerek kent haklarını kullanımını sınırlandırır. Kentsel mekânlara katılım noktasında erkeklerin yoğun olarak konumlandığı kamusal alanlar, kadınların rahat hareket etmelerini engellemekte, bu mekânlarda kadınlar, dişil bedenleriyle eril mekânda var olmaya çalışmaktadırlar. Bu konuda Freeman (2005, s. 166)'ın araştırması kapsamında Faslı kadınların mekânsal bağlamdaki görünürlükleri üzerine yapmış olduğu görüşmelerde, kırsal alandan kent merkezine gelen kadınların yaşam tarzlarının değişmediğini ifade ettikleri görülmüştür. Kadınların uzun yıllar boyunca kentsel mekânda pasif konumda bulunmaları ve yaşlarının ilerlemesinden dolayı kentsel alanlarda özgür olmamaları, olağan karşıladıkları bir durum haline gelmiştir. Bu durum, kentsel mekâna aidiyeti olumsuz yönde etkilemiştir.

Kentsel mekânın her alanında cinsiyetlerin birlikte bulunmaya başlaması, kadınların kent olanaklarından ve kentin fiziki özelliklerinden etkilenmeleriyle sonuçlanmıştır. Kentsel mekânın fiziki, mimari ve alt yapısı, kadınlar ile erkeklerin eşit olarak toplumsal hayata katılımlarını engelleyici bir nitelik taşıyor. Örneğin, sokakların, üst ve alt geçitlerin yeterli düzeyde aydınlatılması

ması ve ıssız olması, kenti yaya olarak kullanan kadınların güvenliklerini tehdit ederek mekânsal hareketlerini kısıtlar (Kalfa, AYTEKİN ve DİNÇ, 2020, s. 229). Tek çıkışlı, ıssız ve karmaşık sokaklar kadınların kendilerini güvensiz hissetmelerine neden olur (Fenster, 2005, s. 224). Kadınların çoğu kent parklarına gece vakti gitmekten korkarlar (Fenster, 2005, s. 225). Bu nedenle sosyalleşmek için gündüz vakitlerini tercih ederler. Araştırmalar, kadınların suç korkusundan dolayı gece saatlerinde kentte yürümekten kaçındıklarını göstermiştir (Chang vd., 2022, s. 2). Kentteki cinsel istismar, hakaret, sözlü şiddet gibi eylemler kadınları sınırlandırmaktadır. Fenster (2005)'ın çalışmasına göre, bazı kadınlar parkları, erkekler tarafından fethedilmiş alanlar olarak tanımlamış ve bu alanları rahat kullanamamaktan dolayı rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir.

Kamusal alan olarak kent mekânı, geniş yolları, dar sokakları, meydanları, geçiş yerlerini, ticaret ve alışveriş yerlerini kapsayan kozmopolit bir oluşumdur (Lefebvre, 2014, s. 174). Bu oluşum içinde, kadınların gittikçe artan bir biçimde çalışma hayatının içinde yer almaları, kentsel mekânlarda erkeklerle ortak kullanım alanlarını artırmıştır (Dökmen, 2015, s. 201). Kamusal ve özel alan arasındaki hareketlilik, ulaşım araçlarını güvenlik sorununun konusu haline getirmiştir. Erkeklerle aynı ulaşım yollarını kullanmaya başlayan kadınların; mekânda ekonomik, kültürel ve sosyal olanaklardan yararlanmalarını kısıtlayan, “cinsiyet körü” ulaşım yöntemleri kentte varlığını sürdürmektedir (Kalfa vd., 2020, s. 217). Özellikle seyrek hareket saati olan toplu taşıma araçlarında meydana gelen sıkışıklık, acil yardım butonlarının olmaması, havalandırma eksikliği, kadın şoförlerin olmaması, toplu taşımalarda çocuk arabaları için bir alanın bulunmaması ve zamanında gelmeyen otobüslerden dolayı, kadınların geç saatlerde duraklarda beklemeleri, gece geç saatlerde ıssız duraklarda yolcuların indirilmesi cinsiyet körü ulaşımına örnektir. Ulaşım araçlarının güzergahları ve zamanları da insanların kent içinde güvenle seyahat etmeleri noktasında önemlidir (Kalfa vd., 2020, s. 217). Kadınlar tarafından raylı ulaşım sistemleri en güvenli toplu taşıma aracı olarak görülmektedir (Kalfa vd., s. 233). Bunun nedeni, bu alanlarda aydınlatmanın yeterli olması, istasyonun kapalı olması ve kamera gibi güvenlik sistemlerinin bulunmasıdır. Kadınlar, güvenlik sistemlerinin yoğun olduğu alanları tercih etmektedirler. Ayrıca, erkekler maç çıkışı saldırgan davranışlarda bulduklarından dolayı gece vakitlerinde toplu taşıma araçları hem kadınlar hem de erkekler açısından güvenli değildir (Fenster, 2005, s. 225). Kadınların kentteki güvenliklerini inceleyen bir çalışmaya (Joshi, Roy, Mowri ve Bailey, 2022, s. 62-72) göre, bedensel güvenliğin birincil kaygı olarak ortaya çıktığı yolculuk-

larda kadınlar birçok altyapısal engelle karşılaşır. Örneğin; düzensiz servisler, yolların yapısı, aşırı kalabalık, uzun seyahat süresi ve ücretler kent haklarını kullanmalarını engeller. Ayrıca bu engellere karşı kadınların genel hukuk bilincine sahip olmaması, acil yardım butonlarını kullanmaktan korkmaları ve cinsel saldırıya uğrayan kadınların saygınlığı üzerine yapılan olumsuz sosyal yaptırımlar kadınların haksızlıklar karşısında pasif bir konumda durmasına yol açar (Joshi vd., 2022, s. 73).

Kadınların kamusal alana katılımları toplumsal cinsiyet eşitliğiyle yakından ilişkilidir (Lister, 2003, s. 197). Toplumsal ya da yönetsel baskı altında cinsiyetçi tahakkümlerle sınırlandırılmış kent yapısı direniş ve aykırılıkları da üretir. Asl (2022)'ın Tahran'da yaşayan kadınların hayat hikâyesini ele alan *City of Lies* (2014) adlı kitap üzerine yapmış olduğu analizde, tüm ütopyeleştirilme çabalarına rağmen bir distopya örneği sunan kentte resmî ideolojilerin dayattığı ataerkil normlardan kurtulabilen fail kadın hikâyeleri görülür. Yeni Zelanda'daki Müslüman kadınlar üzerine yapılan bir başka çalışmada (Thorpe, Ahmad, Marfell ve Richards, 2022) ise, başörtülü Müslüman kadınların, erkeklerin bakışlarından rahatsız oldukları için tek cinsiyetli kapalı mekânları tercih etmelerine karşın, iyi eğitilmiş, genç nesil kadınların, cinsiyetçi yaklaşımlar karşısında kamusal alanda spor yaparak kent haklarını kullandıkları ve görünmez olmayı reddettilerine ortaya konur. Güney Kore'nin Gangnam semtinde yaşayan kadınlar üzerine yapılan başka bir çalışmada da (Cho ve Song, 2022, s. 10), kentteki cinsiyet eşitsizliklerine karşı, 1970'lerden itibaren verilen hak mücadeleleriyle günümüzde kadınların kendi mekânlarını yaratarak kimliklerini tanımladıkları ve protesto hareketleriyle hegemonik anlayışı değiştirmeye çalıştıkları görülür. Sokaklar, siyasi faaliyetlerin dile getirildiği bir eylem alanı haline gelerek kentli haklarının geri alındığı direniş mekânlarını ifade etmeye başlamıştır.

Kadınların çalışma hayatında yer almaları, kamusal alanda görünürlüklerini artırmış ve bu durum kent hakkının cinsiyet temelinde eşitliği konusunu gündeme getirmiştir. Kenti kullanım hakkı, kadın haklarının gelişmişlik seviyesinin bir göstergesidir. Temelde toplumsal cinsiyet kalıplarıyla ilgili olan bu kullanım hakkı, eşitliğin sağlandığı ölçüde demokratik bir toplum düzeyinin gerekli kıldığı seviyeye ulaşabilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Toplumsal cinsiyet kavramı, bireylerin toplum tarafından belirlenen ve şekillendirilen cinsiyetlerini ifade ederken, toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin sa-

hip oldukları cinsiyetlerinden beklenen görevleri ifade eder. Bu görevler üzerindeki mevcut kalıp yargılar, kültürel beklentilere göre değişme gösterse de çoğu ülkede ataerkil yapının hâkim olmasından dolayı benzer roller üstlenilir. Üstlenilen cinsiyet rollerinin ise mekânlarda somutlaştığı görülür. Bu bağlamda kent mekânı, toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak düşünülemez. Toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı kentsel mekânda dezavantajlı konumda olan kadınlar, kentsel haklarını etkin bir şekilde kullanamamaktadır. Bunun en önemli nedenleri, kamusal alan-özel alan ayrımının cinsiyetçi temelleri ve eril egemenliğin olduğu kentte kadınların kullanım haklarını sınırlandıran güvenlik sorunlarıdır.

Kadınların çalışma hayatına ve kamusal alana girmesiyle birlikte, kentte var olan toplumsal cinsiyet farklılıkları sorunsal bir niteliğe bürünmüştür. Cinsiyetler tarafından farklı şekilde deneyimlenen kentsel mekânda yapılan planlamalar kadınlar için dezavantajlar oluşturur (Wekerle, 1980, s. 197). Kadınların kentsel mekândaki kültürel, sosyal, ekonomik alanlarda gerçekleştirmek istedikleri eylemleri sınırlı kalır (Fenster, 2005, s. 223). Bu nedenle kadınların kentsel haklarını tam olarak kullanabilmeleri için mekânlarda çeşitli düzenlemelerin yapılarak, kadın dostu kentin oluşturulması önemlidir.

Chang vd. (2022, s. 2)'ne göre, kamusal alanlar cinsiyet eşitliğine uygun olarak tasarlanmalıdır. Bu bağlamda kentlerin fiziki yapısının, güvenli kent dizaynı bağlamında şekillendirilmesi gerekmektedir. Örneğin; ortak kullanım alanlarında kamera sistemlerinin kör nokta oluşturmayacak şekilde her alanda konumlandırılması, spor alanları ve kent parkları gibi sosyal metaların kadınların kullanımına uygun olarak tasarlanması, kaldırımların yeterli yükseklikte olması, alt ve üst geçitlerin güvenliklerinin sağlanması, toplu taşıma araçlarının yeterli kapasitede sunulması, şehir içi otobüs seferlerinin ve gece vakitlerinde sefer sayılarının artırılması gibi iyileştirici uygulamalar hayata geçirilmelidir. Kentsel mekânda ulaşımın kadınlar için daha güvenilir ve sağlıklı gerçekleşmesi için; şoförlere eğitimler verilmeli, hava karardıktan sonra belediye otobüsü şoförleri kadınların istekleri doğrultusunda durak dışı alanlarda indirme yapmalı, kent aydınlatılmalı, mahalle polisleri çoğaltılmalı, taksi durakları artırılmalı ve hasarlı kaldırımlar onarılmalıdır (Kalfa vd., 2020). Özellikle kadınlar, kaldırımlarda ve yollarda bebek arabalarıyla dolaşırken fiziki sınırlandırılmalarla karşılaşmaktadırlar. Bunun önüne geçmek için bebek arabasının takıldığı yerlerin işaretlenerek bir engebe haritasının çıkarılması, elverişsiz bölgelerin tespit edilmesine olanak sağlar (Şentürk, 2020, s. 54). Bu önerilerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için yerel yönetimlere, kent konseylerine ve kamu kurumlarına sorumluluklar düşmektedir.

Kent planlaması, kadınlarla erkeklerin günlük hayatlarına ve haklarına saygı gösterecek şekilde düzenlenmelidir. Anayasa'nın 56. maddesine göre herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde 56). Kentsel kamusal çevre, kadınlar için erişilebilir kılınmalıdır. Cinsiyete özgü mekânlar yerine, kadınların ve erkeklerin aynı kamusal alanı eşit şekilde paylaşabildikleri mekânların varlığı önemlidir. Bu sayede, mekânsal bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmış olur.

Kentli haklarının yasal bir düzenlemeyle hukuki bir zeminde geliştirilmesi önemlidir. Hukuk tarafından hakların korunması, bir yaptırıma bağlamak anlamına gelir (Tekeli, 2001, s. 181). Hukuk tarafından yaptırıma bağlanan bir hakkın olmaması, uygulanmasını sağlayacak bir zorlamanın da var olmadığını gösterir. Modern bir kentte, yasal bir çerçevede var olan toplumsal cinsiyet eşitliği kadınların kenti kullanımında somutlaşmalıdır. Kadınların kent haklarını eşit olarak kullanamamaları, kentli haklarının yok sayıldığı, plansız ve sağlıksız kentselleşmenin varlığından kaynaklanır (Karasu, 2008, s. 50). Kadınların haklarını eşit olarak kullanmalarını sağlamak ve yaşam kalitelerini geliştirmek için kadınların eğitim, sağlık, siyaset, kültürel ve ekonomik alanlardaki rolleri bağlamında kent planlarında yer almaları gerekmektedir (Asteria vd., 2020, s. 199-200). Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women [CEDAW], 2021, s. 2-3)'nin sunduğu rapora göre, kadınların toplumsal hayatın içindeki her alanda, haklardan ve fırsatlardan eşit olarak faydalanması gerekmektedir. Bu konuda Türkiye'de kadınlara yönelik koruyucu, eğitici ve yönlendirici sosyal hizmet faaliyetleri yürütülmektedir (CEDAW, 2021). Kadın haklarına yönelik yapılacak olan düzenlemeler, fiziksel ve işlevsel olarak sağlıklı bir kent oluşumuna katkı sağlayıcı bir işleve sahiptir.

Kentsel mekânda cinsiyetler arası eşitliği sağlayan ve eşit sosyal hakları tesis eden planlamalar ve uygulamalar hayata geçirilmelidir. Bu konuda yerel yönetimlerin ve diğer karar organlarının cinsiyet eşitliğini gözeterek kent planlaması ve yönetimini gerçekleştirmeleri önem arz eder. Cinsiyet körü planlamaların önüne geçerek kadınların kentsel mekândaki hakları güvence altına alınmalıdır. Bununla birlikte, kadınların kent haklarını tüm alanlarda eşit olarak kullanabilmeleri için en temelde özel ve kamusal alanı kapsayacak eşitlikçi bir cinsiyet kültürüne ihtiyaç vardır. Bu kültürün kentte somutlaşması önemli bir adımdır. Kentte yapılacak olan düzenlemeler, hak temelli toplumsal cinsiyet eşitliğinin olduğu refah bir toplum yapısını mümkün kılacaktır.

Extended Abstract

An Evaluation of Women's Right to the City in the Context of Gender

*

Merve Tosun

ORCID: 0000-0002-5915-7454

Zeynep Hiçdurmaz

ORCID: 0000-0002-8695-8484

The city refers to a settlement where the housing, working, socializing, learning and entertainment needs of the society are met. Urban space includes production, culture, and social relations. The right to the city, on the other hand, refers to participation and use of urban space.

In the urban space that emerged with modernization, all the differences and diversity are together. It is possible to see people of different origins, races, classes, nationalities, and genders in the urban space. This research focuses on one of the differences, gender. People exist in the city not only with their biological sexes, but also with their social lives and activities. In this context, gender refers to the roles and behaviors of women and men in the social sphere. One of these social spaces is the urban space. People in urban spaces; have the right to live, shelter, think, freedom, privacy, health, food, education, clothing and participate in cultural activities regardless of gender. The aim of this research is to discuss the right to the city in the context of gender through women's use of urban space. In this discussion, the two most fundamental factors affecting the visibility of women in the city are the sexist structure of the public-private space distinction and the security problems experienced in the masculine-dominated city.

Gender is a determining factor in activities in the social and private spheres. The urban usage areas of women identified with household and care work were also limited within this framework. The city has gender-specific structures and spaces in all its spaces. Women, who are disadvantaged in urban spaces due to their gender roles, cannot use their urban rights effectively. The existence of women in this city, which was created with a masculine mentality,

reveals the problems in the use of urban rights and the areas where these are limited in a spatial context.

With the transition to modern life, women's employment has enabled them to be both at home and outside the home. This change in gender relations, which started at home, was also reflected in the presence in the city. Therefore, a woman's relationship with the city begins at home. The home space, which is defined as the private space, is important in terms of making sense of gender relations in public spaces.

The physical, architectural, and transportation structure of the urban space also prevents the equal participation of genders in social life. Insufficient lighting in deserted streets, underpasses, and overpasses, which makes women uneasy, restricts their movement. Also, the inconvenience of sidewalks and roads restricts women and older women to strollers. Having more men in the city center after dark makes women feel insecure. This situation causes women not to use the urban space much at night. In addition, women perform their socialization close to their homes during the day. Being spatially close to home makes them feel safe. Likewise, women pay attention to the fact that child education centers are close to their homes and workplaces. According to some research, women see some places as areas conquered by men. Women using the same means of transport as men are affected by the overcrowding of vehicles, the lack of ventilation, the lack of emergency buttons, and the lack of space for strollers – in short, gender-blind transport. The infrequent lack of public vehicles causes women to wait at deserted stops late at night. Such urban arrangements are not organized to the needs of women. Obstacles encountered in transportation make women prefer safer vehicles. For example, the presence of security cameras at the stations of rail vehicles and the fact that they are located in closed areas increase the probability of being preferred. In general, women do not enjoy equal access to transportation rights in the city.

Often women in urban life find such limitations normal from the traditional point of view and remain silent. For this reason, women try to exist in masculine spaces with their feminine bodies in the city. However, restrictive domination also produces resistance. In this respect, it is seen that women create new spaces with their own identities against the masculine restrictions in the city and manage to exist in the city.

International institutions and organizations and local governments have an important role in ensuring that society enjoys the rights of citizens equally and freely. Gender-based studies are needed to create women-friendly cities. In this context, the physical structure of cities should be shaped within the scope of

safe city design. For healthier and safer transportation in urban areas, drivers should be trained, in line with the demands of women, municipal buses should be able to drop passengers in areas outside the stops, and camera systems should be positioned in such a way that they do not create blind spots, and security forces should be increased. Although urban rights are recognized equally for every person on the basis of law, difficulties are encountered at the point of implementation. Plans and practices that ensure gender equality in urban spaces should be implemented. The right to the city is fundamentally related to human rights. The fact that women cannot use their urban rights freely, effectively, and equally prevents the formation of a healthy city. From a sociological point of view, there is a need for an egalitarian gender culture that will encompass the private and public spheres so that women can use their urban rights equally in all areas. For the welfare of society, it should be ensured that the rights of the city are enforceable and that women take part in urban planning.

Kaynakça/References

- Alkan, A. (2000). "Özel alan- kamusal alan" ayrımının feminist eleştirisi çerçevesinde kentsel mekân. *Kültür ve İletişim*, 3(1), 72-95.
- Alkan, A. (2020). *Cins cins mekân* (4. bs.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Asl, M. P. (2022). Truth, space, and resistance: Iranian women's practices of freedom in Ramita Navai's city of lies. *Women's Studies*, 51(1), 1-20.
- Asteria, D., Jap, J. J. ve Utari, D. (2020). A gender-responsive approach: Social innovation for the sustainable smart city in Indonesia and beyond. *Journal of International Women's Studies*, 21(6), 193-207.
- Aybay, R. (2006). *Açıklamalı insan hakları evrensel bildirisi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Avrupa Konseyi (2021). *Avrupa yerel yönetimler özerklik şartı*. 11 Ekim 2022 tarihinde <https://rm.coe.int/booklet-european-charter-of-local-self-government-turkish-version/168071b67b> adresinden erişildi.
- Berk, S. F. (1985). *The gender factory: the apportionment of work in American households*. New York and London: Plenum Press
- Carvalho, I. C. (2021). Critical spatial thinking in women's resilience for an inclusive city. *Journal of Advanced Research in Social Sciences*, 4(1), 32-40.
- Chang, J., Choi, J., An, H. ve Chung, H. (2022). Gendering the smart city: a case study of Sejong city, Korea. *Cities The International Journal of Urban Policy and Planning*, 120, 1-11.
- Chanter, T. (2019). *Toplumsal cinsiyet*. (M. Erguvan, Çev.) Ankara: Fol Kitap. (Orijinal eserin yayın tarihi 2006).
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: toplum, kişi ve politika*. (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1987).

- Council of Europe. (2008). *Manifesto for a new urbanity: European urban charter II*. 19 Mart 2022 tarihinde, <https://rm.coe.int/urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity-publication-a5-58-pages-/168095e1d5> adresinden erişildi.
- Cho, S. ve Song, H. (2022). Gender and the city: correlations between the Gangnam district in Seoul and the tropes of Korean women from 1970 to 2020. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 1-13.
- Çetin, R. ve Türkün, A. (2022). Ücretli istihdama katılmanın kadınların kamusal mekânda görünürlüğü üstüne etkisi: Sakarya Geyve örneği. *Megaron*, 17(1), 107-116.
- Dökmen, Z. Y. (2015). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar* (6.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eagly, A. H. ve Diekmann, B. A. (2003). The malleability of sex differences in response to changing social roles. L. G. Aspinwall ve U. M. Staudinger (Der.), *A psychology of human strengths: fundamental questions and future directions for a positive psychology* içinde (ss. 103-115). Washington: American Psychological Association.
- Eagly, A. H. ve Wood, W. (2016). Social role theory of sex differences. N. A. Naples (Der.), *The Wiley Blackwell encyclopedia of gender and sexuality studies* içinde. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Ertan Akkoyunlu, K. (2008). Kent hakkı üzerine düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), 125-141.
- Fedeli, V. (2014). EU urban agenda: An open and complex debate. *DisP- The Planning Review*, 50(4), 71-77.
- Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: Different formations of belonging in everyday life. *Journal of Gender Studies*, 14(3), 217-231.
- Freeman, A. (2005). Moral geographies and women's freedom rethinking freedom discourse in the Moroccan context. G. W. Falah ve C. Nagel (Der.), *Geographies of Muslim women* içinde (ss. 149-166). New York: The Guilford Press.
- Geray, C. (1998). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, 70(421), 323-345.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (E. Rızvanoğlu ve İ. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (1977). The arrangement between the sexes. *Theory and Society*, 3(4), 301-331.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler: Şehir hakkından kentsel devrime doğru*. (A. D. Temiz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2012).
- Jarvis, H., Kantor, P. ve Cloke, J. (2012). *Kent ve toplumsal cinsiyet*. (Y. Temurtürkan, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2009).
- Joshi, S., Roy, S., Mowri, S. ve Bailey, A. (2022). Devising gender-responsive transport policies in South Asia. *Gender & Development*, 30(1-2), 59-76.
- Kalfa, A., Aytekin, B. S. ve Dinç, Z. Ö. (2020). Kent içi ulaşımın cinsiyeti: Ankara örneği. A. Alkan (Der.), *Cins cins mekân* (4.bs.) içinde (ss. 217-242). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Karasu, M. A. (2008). Kentli haklarının gelişimi ve hukuki boyutları. *TBB Dergisi*, 78, 37-52.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Keleş, R. (2006). *Kentleşme politikası* (9. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (2. bs.). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2000).
- Lefebvre, H. (2015). *Kentsel devrim* (4. bs.). (S. Sezer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1970).
- Lefebvre, H. (2018). *Şehir hakkı* (3. bs.). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1967).
- Lister, R. (2003). *Citizenship: Feminist perspectives* (2. bs.). New York: Palgrave Macmillan.
- Mackenzie, S. (2002). Kentte kadınlar. (A. Alkan ve B. Duru, Çev. ve Der.), *20. yüzyıl kenti* içinde (ss. 249-283). Ankara: İmge Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1989).
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü* (2. bs.). (O. Akınhay ve D. Kömürçü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1998).
- Moser, C. O. (1993). *Gender planning and development. Theory, practice and training*. London and New York: Routledge Publications.
- Oakley, A. (1985). *Sex, gender and society*. Aldershot: Gower Publishing Company Limited.
- Öner, R. V. ve Osmanoğulları, F. (2017). Kentli haklarına karşı şehir hakkı: Farklılıklar, benzerlikler ve eğilimler. *Emek Araştırma Dergisi*, 8(11), 75-98.
- Özel, M. (2003). Yerel yönetimleri geliştirme açısından devlet, yerel yönetim ve küreselleşme kavramları üzerine. *Türk İdare Dergisi*, 191-215.
- Parsons, T. ve Bales, R. F. (1956). *Family, socialization and interaction process*. London: Routledge Publications.
- Peake, L. (2017). Feminism and the urban. J. R. Short (Der.), *A research agenda for cities* içinde (ss. 82-97). London: Edward Elgar Publishing.
- Pektaş, E. K. ve Akın, F. (2010). Avrupa kentsel şartları perspektifinde bir kentli hakkı olarak "katılım hakkı" ve Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(2), 23-49.
- Russell, R. (2022). Women and the 'business' of human rights: The problem with women's empowerment projects and the need for corporate reform. *Business and Human Rights Journal*, 7, 84-99.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız iktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Simmel, G. (2000). Metropol ve zihinsel yaşam. M. Weber, G. Simmel, F. Tönnies ve D. Martindale, (A. Aydoğan, Çev. ve Der.), *Şehir ve cemiyet* içinde (ss. 167-184). İstanbul: İz Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1903).
- Stacey, J. ve Thorne, B. (1985). The missing feminist revolution in sociology. *Social Problems*, 4(32), 301-316.
- Şentürk, L. (2020). Eril kente dönüş. A. Alkan (Der.), *Cins cins mekân* (4. bs.) içinde (ss. 36-52). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite aşılırken kent planlaması*. Ankara: İmge Kitabevi.
- The Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW) (2021). *Eighth periodic report submitted by Turkey under article 18 of the convention, due in 2020*.

- 18 Şubat 2022 tarihinde, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/140-kadnlara-kars-ayrmlgn-onlenmesi-komitesi/> adresinden erişildi.
- Thorpe, H., Ahmad, N., Marfell, A. ve Richards, J. (2022). Muslim women's sporting spatialities: Navigating culture, religion and moving bodies in Aotearoa New Zealand. *Gender, Place & Culture*, 29(1), 52-79.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *1982 Anayasası*. 20 Mart 2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> adresinden erişildi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). *Güncel Türkçe sözlük*. 23 Eylül 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(35), 29-56.
- Wekerle, G. R. (1980). Women in the urban environment. *Journal of Women in Culture and Society*, 5(3), 188-214.
- West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 2(1), 125-151.
- Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme. (A. Alkan ve B. Duru, Çev. ve Der.), *20. yüzyıl kenti* içinde (ss. 77-106). Ankara: İmge Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1957).
- Wisnes, J. Z. (2021). Sustainable urban rights. *Eco Cities*, 2(2).
- World Health Organization. (1998). Gender and health: Technical paper. 25 Ocak 2022 tarihinde <https://apps.who.int/iris/handle/10665/63998> adresinden erişildi.